
ANDRIES WITTE'S ZELFGERICHT

DOOR

Q. A. DE RIDDER

Nauwelijks had de gemeente het psalmvers aangeheven, of de predikant daalde van den kansel neer, om den heiligen disch in gereedheid te brengen. Zooals hij daar, in den wijden plooiwal van zijn toga, plechtig, met ingehouden tred de trappen afdaalde in het warme licht der zomerzon, trok hij menigen welgevalligen blik tot zich. Wat hebben we toch een knappen dominee, dacht Stijntje, die een beetje simpel was en wier bewondering voor den predikant een godsdienstige vereering naderde. Ze had voor hem als het geëischt ware, door het vuur kunnen gaan, want in haar simpel hoofdje was het vereerend denken van een argelooze zinnelijkheid, die tot offer bereid maakte.

Het toezien der velen, in wier oogen toegenegen vereering leefde, duurde een wijle slechts. Boven hun vereeringsgevoel groeide nu uit de bekommring om het heilige van dit uur. Waren zij bereid om toe te treden tot den disch des Heeren en daar te verkondigen zijn dood? Eenvoudige landlieden als zij meest allen waren, leefden zij rustig voort in hun harden arbeid op den akker, waarboven Gods blauwe hemel zich welfde en hun denken in de eindeloosheid van het veld keeren deed naar het innerlijke der ziel. Hun leven was gemeenlijk zuiver, wijl het eenvoudig was en de jacht om het bestaan er zich niet in afteekende. Niettemin hadden zij allen hun zonden, groote en kleine, hun moeilijkheden en hun kommer en nù voor het meerendeel heel sterk het besef, dat God eindeloos goed

en vol deernis moest wezen, om dit alles in hen te dulden en te vergeven. Waren ze wel steeds voor hun naaste geweest zoals Christus het eischt van zijn discipelen, hadden zij wel altijd voldoende geduld gehad voor gebreken van dierbaren en vrienden? Sommigen gedachten met zorg hun stugheid tegenover bureu, waarmede zij een geschil hadden gehad, dat nooit geheel was opgelost en een enkele bekommerde zich nog er over, dat hij zelfs die stugheid niet had willen uitroeien, maar mokken bleef. Kon hij dan zoo wel aan het heilige Avondmaal gaan? Zonder het kleed der feestelingen, dat de Koning toch eischte?

Zoo bereidde zich de kleine dorpsgemeente op het Avondmaal voor, al net als overal op de wereld, waar Christus-belijders zich bekommeren over de stem van het booze hart, als de plechtige ure nadert. Alleen de jongeren, de kinderen en de jongelieden, die den ernst van het uur nog niet beseften, omdat in hun hart nog nimmer een groot leed binnengeslopen was, beschouwden het Avondmaal nog als een bijzondere gebeurtenis, waarvan men niets mocht verliezen. Nauwelijks had dan ook de prediker den Bijbel in de hand genomen en het deurtje van den predikstoel opengedaan, of op de galerijen rekten de jongens hun halzen. De al wat grooteren hielden zich waardiger en al was ook hun aandacht nu op het sterkst gespannen, zij beheerschten zich in zooverre, dat zij bleven zitten in hun bank, niet rechtop gingen staan. Inmiddels was de predikant begonnen met de bekers en schenkkanen op hun plaats te zetten, waarbij hij werd bijgestaan door een tweetal diakenen.

Nu begon er een ietwat onstichtelijk gedrang in de nauwe gangpaden van het kerkje. Het was de gewoonte, dat men zich aan rang en leeftijd hield, maar toch waren er altijd, die meenden de eersten te moeten zijn, ofschoon zij uit het evangelie konden weten, dat vele eersten de laatsten zullen zijn. Gejaagd drongen dezen zich in de paden tusschen de andere tafelgangers door, niet lettend op de verwijtende blikken van dezen.

Achter in de kerk, in de schaduw van een pilaar, had Andries Witte zich neergezet. Hij wilde maar liefst, dat niemand op hem lette, hij was nu reeds in zooveel maanden niet aan het Avondmaal ge-

weest, dat hij zich wel een beetje schaamde, dat men er hem weer zag.

Met het hoofd gebogen naar het kerkboek ²vóór zich, had hij gedurende de korte predikatie geluisterd naar de warme woorden van den dominee, niet gelet op de blikken van verstandhouding, die door de kerkgangers in zijn nabijheid werden gewisseld. Hij was te zeer met zichzelf en zijn moeilijkheden bezig geweest, om daarop te letten in dit uur. Maar de anderen deden het wel op hem. Dat was eigenlijk wel wonderlijk met dien Andries, dachten ze. Het was toch wel heerlijk, dat die jongen zoo tot inkeer was gekomen. Wel wisten ze niet wat er precies met hem gebeurd was tijdens zijn verblijf aan de universiteit, maar dat hinderde niet. De een had dit verteld, de ander dat, maar het was nooit mooi wat ze over hem gepraat hadden. Daar was iets gebeurd, waar ze maar niet achter konden komen en omdat ze toch ergens over moesten praten, nu het wonderlijke geval zich had voorgedaan van zijn terugkeer voor goed naar het ouderlijk huis, vulden zij de gapende leegte in hun weten maar aan met allerlei praatjes, die ze zoo eens hadden gehoord. Men moest de oude Mina maar eens hooren. Och menschen, wat wist die er al niet van; haar zoon was dan ook knecht op de boerderij van Witte's oudsten zoon, Andries' broer. „Dat is me wat met dien Andries,” had ze gezegd, toen de jongen misschien nog niet langer dan een paar uur thuis was. Wat het dan was, had de buurvrouw gevraagd, die al even erg op nieuwtjes was. „Ja mensch, wat het is? Hij moet niet goed hebben opgepast, daar in de stad. Er is iets gebeurd met een meisje, geloof ik, maar wat het precies is . . . , maar dat zullen we dan wel gauw hooren.” Maar het rechte had men nooit gehoord.

Nu, dat was maar goed ook, want het was ten slotte nog veel erger. Een meisje was er niet bij betrokken geweest, maar er kunnen wel dingen in iemands leven zijn, die nog veel dieper ingrijpen in de ziel dan een zondige verhouding tot een vrouw. Hier was het Andries' bandeloosheid geweest, die hem den weg naar huis weer opgedreven had, toen hij ze opeens in al haar verschrikking had leeren kennen, zijn bandeloosheid, welke weer sterk herinnerde aan het losbandige leven, dat grootvader Witte had geleid, die nu reeds lang rustte

ergens achter op het dorpskerkhof. Over grootvader Witte wisten de menschen óók heel wat te vertellen, maar daar behoefde nu niet naar te worden geraden, dat wist iedereen. Grootvader Witte was een eigenaardig man geweest; soms scheen het wel, of er twee personen in hem leefden, de eene vriendelijk en zacht, van peinzende geaardheid en ontvankelijk voor mooie en zachte gevoelens, de andere ruw en grof, een drinkebroer, die in zijn ergste dronkenschappen met het allerheiligste den spot dreef.

Zoo was grootvader Witte geweest, een dualistische persoonlijkheid, waarin bij het ouder worden het slechte geheel ging overheerschen. En heel het dorp had met ontzetting er kennis van gedragen, hoe zijn uiteinde was geweest. Hij stierf, zooals de vorige burgemeester, die hem goed gekend had, altijd zei, als een heiden.

Nu, daar was veel van waar. Het was een warme zomer geweest, toen hij ziek werd. Voortdurend lag hij in zijn bedsteê te kermen van de ondraaglijke pijnen, die hij leed. „De kerel is van binnen heelemaal verbrand,” gromde de dokter, die hem behandelde. „Het is de schuld van dien vervloekten drank; dien had hij moeten laten staan.” Zóó benauwd had de oude boer het gehad in zijn gloeiend heete bedsteê, waar de vliegen hem plaagden en om zijn rusteloos koelte zoekend hoofd gonsden, dat hij op het laatst in zijn razernij opgevlogen was. „Geef me een mes,” had hij gekrijscht, terwijl zijn oogen uit de kassen puilden. Het dienstvolk was in ontzetting de kamer uitgevlogen, zoo verschrikkelijk was de aanblik van den zieken woesteling geweest. Den knecht, die bleef, had hij om een buigzamen tak gezonden en daarmede had hij, vloekend en tierend van pijn, rondom zich geslagen, om de vliegen te verjagen, die hem in zijn laatste uren het lijden nog zwaarder hadden gemaakt.

Als de dorpelingen dus over grootvader Witte spraken, was het nooit anders dan met schrikvollen afkeer. Neen, grootvader Witte was geen mensch geweest. En zou nu die vroolijke, goedgehartige Andries iets van hem weg hebben? De menschen van het dorp stelden het nu maar dadelijk vast, nu er iets met Andries gebeurd was. Ja, de aard van dien grootvader zat ook in den kleinzoon; hij moest daar in de stad ook stevig gedronken hebben, hoorde men. Maar dat gold voor hen niet het ergste; het ergste was toch maar

dat verhaal van dat meisje geweest, al was daarvan ten slotte dan ook geen woord waar.

Neen, Andries' afdwaling droeg inderdaad hetzelfde karakter als die van zijn grootvader. Nog maar kort nadat hij ingeschreven was op de Universiteit, was het al mis met hem gegaan. Zijn vader, die hem had weggebracht, had hem nog bij het afscheid gesmeekt: „Andries, jongen, dènk er om, laat je nooit met den drank in. Je weet het, hoe het met grootvader gegaan is. Pas op, jongen, maak ons het leven niet te zwaar. Wij zullen dagelijks voor je bidden, kind, maar je moet van jouw kant beloven je best te zullen doen.” En de jongen had het beloofd. Met den nobelen klaren blik, die hem zoo geliefd maakte bij allen, die hem kenden, had hij zijn vader aangestaard, toen hij hem de hand ten afscheid reikte en vast hadden zijn oogen, de blauwe, heldere oogen, waarin de blik van een ziener school, gestaard in die zijns vaders, toen hij antwoordde: „U kunt op me rekenen, vader, ik zal er aan denken.”

Zoo was de belofte geweest, maar wat was er van de vervulling gekomen?

Het scheen wel, of ook in Andries twee personen leefden, de eene, die neigde naar den hartstocht, het spel, de vreugde der zinnen, de ander, de zachte peinzer, de dichterlijke ziel, die wel gaarne in droomerijen verwijlde, en het scheen wel of in de universiteitsstad de eerste, de zinnelijke, den strijd gewonnen had.

„Je kan gelooven, dat die jongen wat heeft meegemaakt,” zeiden de menschen, als ze hem zagen. Hij zag er zoo bleek en zoo lijdend uit en in zijn oog was de vreugde gedoofd, en nog school er wel de peinzing in, maar het was nu niet meer de peinzing van den zachten, blijden droomer, doch die van den wetenden mensch, die zich van het aardsche leven afkeert, omdat hij het niet meer weet te dragen. Als hij des avonds door de dorpsstraat tusschen de druk pratende groepjes doorging, in zijn eenzaamheid-zoeken, trekkend naar de stille velden, schudde menigeen het hoofd en bij weinigen was slechts de oprechte deernis van den broeder, die medelijdt. Dikwijls, meestal zelfs, klonk in die opmerkingen het nauw verholen leedvermaak door, dat steeds de babbelsucht kenmerkt. Zelfs nu in de kerk, al kon men dan vanwege de plechtigheid van het uur niet met elkander praten,

wisselde men toch nog blikken van verstandhouding, waar diezelfde geest uit sprak.

Inmiddels hadden de eerste Avondmaalgangers zich eerbiedig rondom den heiligen disch geschaard; met gebogen hoofden zaten zij en luisterden naar de sonore stem van den prediker, die met de linkerhand den beker heffend en de rechter er ten zegen over strekkend, plechtig de woorden sprak: „De drinkbeker der dankzegging, waarmede wij dank zeggende zegenen, is zij niet het bloed van Christus. Drinkt allen daaruit, gedenkt en gelooft, dat dit bloed vergoten is tot een verzoening voor alle onze zonden.”

Dan reikte hij met plechtig gebaar den beker aan den naast hem zittenden ouderling, waarna hij den tweeden beker opnam en liet doorgaan langs de andere rij.

Andries Witte lette echter op dit alles niet. Nog altijd zat hij, met het hoofd in de handen; heel zijn leven van het laatste jaar ging als een bliksemflits aan zijn denken voorbij. Wat had hij zijn leven vergooid daar in Leiden, te midden van zijn vrienden, de studenten. Wat had hij er veel meer en veel beters van kunnen maken, en hoe verkeerd was alles uitgelopen. En eindelijk de laatste nacht van het samenzijn in de kroeg. De gedachte daaraan deed hem weer duizelen. Hij zag zich staan, temidden zijner vrienden, met het glas hoog boven zijn hoofd. Het hoeveelste het geweest was, hij zou het niet meer kunnen zeggen, hij had het waarschijnlijk nooit geweten, want hij dronk maar zoo lang men zijn glas had gevuld, zonder denken, zonder zelfbeheersching. Dat alles ging nu weer aan zijn geest voorbij. Zijn vrienden hadden met geestdrift geluisterd naar zijn opwindende rede, die hij in zijn dolle stemming door de zaal had geschald. Hij was de minste niet van den troep geweest, integendeel, in vele opzichten de leider, vooral dien nacht, toen het dat drinkgelag betrof. Maar het ergste was, dat zijn toast een heiligschennend karakter had gedragen. Onwillekeurig sloot hij de oogen weer, als wilde hij het niet meer zien, het tafereel van dien nacht, en allen hadden hem toegejuicht, terwijl hij zoo zich had laten gaan, aan niets meer denkend, alle banden van zich werpend en zich overgevend in den groven wellust van zijn drinkgenieten.

En toen dat verschrikkelijke ontwaken aan den kant van den weg,

uren daarna, in den vroeger morgenstond, het ontwaken uit een verdooving, maar een ontwaken waarbij hij plots klaar wakker was geweest. Hij had het zelf niet geweten, hoe hij daar gekomen was, had alleen begrepen, dat ze gezamenlijk in de auto geklommen waren en dat ze zelf, dronken, hadden gechauffeerd. Dat was natuurlijk op een ongeluk uitgelopen. Toen hij tot zichzelf kwam, lag hij half in het water aan den kant van den vliet en lag naast hem het beweginglooze lichaam van een zijner vrienden en onder den wagen, die totaal ontredderd en over den kop geslagen aan den graskant lag, hoorde hij het gekerm van den ander. Zoo was het ontwaken geweest van Andries Witte, na dien verschrikkelijken nacht, waarin hij God had gehoond met het heidensch plengoffer van den wijn.

Zijn eene vriend bleek dood, de ander stervende en hij? Hij had alleen een hoofdwond opgelopen, anders niets, en te voet had hij weer naar de stad terug kunnen gaan. Maar in zijn ziel was er iets anders geworden. Het was of hij van een zwaren slag opgerezen was en nu door dien slag ineens een heel ander mensch was geworden.

Hij voelde het, dat was Gods werk geweest. God had hem toch ook kunnen dooden op dien verschrikkelijken weg door het nachtelijk donker, in die slingerende auto langs de vaart. God had dat niet gedaan. Zou God hem nog tegemoet willen komen om hem te waarschuwen voor het laatst, om hem te verstaan te geven, dat hij zich bekeeren moest? Onmiddellijk had deze gedachte hem aangegrepen, toen hij zich alles bewust geworden was en dagen lang had hij in zichzelf gekeerd geleefd, teruggetrokken van de menschen en weigerend iemand te zien.

Maar toen had hij een besluit genomen, zooals alleen iemand uit het geslacht der Witte's kon nemen. Ten slotte waren het gave karakters in deze boerenfamilie. „Alles of niets,” dit woord van Ibsen, ze kenden het niet, maar het was op hen van toepassing. Of ze waren het een, of ze waren het ander; hun zware levensloop was, dat de worsteling tusschen die twee karakters in één mensch altijd zoo verschrikkelijk moest zijn. Andries had dat karakter ook en daardoor ook de sterkte van wil, die soms tot een grootsche daad deed besluiten, die door kleine zielen niet op waarde kon worden ge-

schat, omdat ze zoo grootsch is, dat die grootschheid voor hun blikken verborgen bleef.

Na eenige dagen van verschrikkelijke zelfbeproeving, van een volkomen vernietigende zelfkeur, had Andries Witte besloten alles op te geven van zijn bezielde droomen, waar het studie en wetenschap gold, om terug te keeren naar den eenvoudigen arbeid zijner vaderen en dat ter wille zijner ziel. Hij voelde, dat hij zichzelf wegrukken moest uit deze ontzaglijke gevaren. In die uren van zelfbeproeving, waarin niets meer voor hem overbleef dan zijn vreeselijke zonde en zijn ontzettende redding van den dood, in die uren had hij ook aan het vreeselijke einde van zijn grootvader gedacht. „O God, wees mij, zondaar, genadig,” hij had het meermalen geroepen, hoorbaar, zonder te denken aan bureu in het huis, die iets zouden kunnen bespeuren van zijn zielestrijd, geroepen tot God, omdat hij geen raad meer wist. Als hij dacht aan zijn grootvader en hoe die geworsteld had en toch ten slotte was ondergegaan, als hij dacht aan dezen man, in wiens helderblauwe oogen de zon zich had weerspiegeld, waarin het blauw der wolken was in al haar zuiverheid en die ten slotte toch door de zinnelijkheid van zijn karakter langzaam maar zeker neergetrokken was, weg van zijn nobele verlangens der ziel, dan vreesde hij en hij sloot in zijn vreeselijke benauwenis zijn oogen, als staarde hij in een vuur, dat het met hem ook zoo gaan zou, tenzij dat hij zich ineens met een ruk losmaakte van zijn levensverlangen.

En zoo was Andries Witte plotseling teruggekeerd op het dorp als een boeteling, die zwijgen zou voor anderen in hoogen trots over wat er tusschen God den Heer en hem was, maar die in een leven van boete zou trachten uit te wisschen de Godslastering van dien zonde-nacht.

Zoo was hij teruggekeerd, maar het geluk was uit zijn leven gevloeden en nu, terwijl rondom hem de eerbiedige zang golfde, waarin de gemeente haar geloof en vertrouwen in God uitsprak, die alles wil wezen voor een zondig menschenkind, dat het stuur in zijn leven verloren heeft, zat hij daar neer, met het hoofd in de handen, niets hoorende en niets ziende dan het tafereel van dien nacht in de studenten-societeit, waar hij de groote rol in had gespeeld. Helaas, het was een rol waarvoor hij met heel zijn leven boete moest doen,

een boete, die hij, naar hij nu weer zoo sterk besepte, nooit alleen zou kunnen brengen.

En nu had hij zich, in de dagen, die aan dezen Zondag vooraf waren gegaan, voorbereid op de deelneming aan het Avondmaal. Heel de week was hij er onrustig van geweest. Kon hij na die zonde, na die afdwaling, wel gerust van hart opgaan naar den disch, om aan te zitten met de kinderen des Heeren en kracht te zoeken in de herinnering aan het offer van Christus? Hij had er behoefte aan, maar naarmate de behoefte groeide, groeide ook zijn angst. In zijn nachtelijke visioenen, als hij in onrustigen slaap neerlag, zag hij plots voor den rooden schemer zijner oogen den omtrek van een zwarten arm, die een beker fonkelenden wijn ophief. Dan hoorde hij weer, en hij werd er ineens klaar wakker van, de verschrikkelijke woorden, die hij in dien feestnacht geuit had, heiligschennende woorden en dan wachtend, na dit pijnlijk ontwaken uit zijn droomen, op de eerste schaduwen van den morgen, die hem gelegenheid zou schenken weer verstrooïing te zoeken in arbeid, dacht hij dan na over dit alles en dan vreesde hij, dat juist de consequentie van zijn zonde de voortdurende afsnijding van de deelneming aan het Avondmaal zou zijn. Hoe kon hij immers, na die daad nog ooit met geheiligde handen den beker der dankzegging opheffen en ledigen? Het was hem in zijn denken, of het zachte, bedroefde gezicht van den Verlosser zich drong tusschen zijn uitgestrekte hand en den beker, als wilde de Heilige niet, dat hij dien met zijn handen bezoedelen zou.

Daarover was hij heel de week in voortdurenden strijd geweest. Zou het waar zijn, zou de heiligschennis in dien nacht van dronkenschap tot gevolg hebben, dat hij nu nimmer deel zou kunnen nemen aan de herinnering aan Christus' dood? Dan zou zijn zonde in zich zelf de bestraffing dragen en langzamerhand ging het hem toeschijnen, dat dit ook waarschijnlijk was, ging hij zich verplaatsen in het denken Gods ten aanzien zijner zonde en ging hij het zoo aannemelijk achten, dat God hem op die wijze straffen wilde, dat hij ten slotte maar besloot niet aan den disch te gaan.

Maar dat was dan maar een gedachte van een oogenblik, even daarna klom de hoop weer in zijn hart. Als God hem wilde straffen, straffen op deze wijze, dan zou Hij hem toch zeker niet hebben gered

van dien plotselingen dood, daar zou God toch wel iets mee hebben bedoeld, dacht hij hoopvol en daarover denkend wòn dan weer in hem de hoop . . . .

Zóó waren de laatste dagen voor hem voorbijgegaan: dagen van meedoogenlooze zelfcritiek, met nu eens wegzinken in de diepste ellende, dan weer de herleving der hoop, dat er ook voor hém uitkomst was. Maar terwijl daar straks de warme, eenvoudige evangelieprediking zijn dorstige ziel had gedrenkt, voelde hij nu weer, terwijl rondom hem de verzekerden zich gereed maakten voor den gang naar de heilige tafel, die vertroosting wijken uit zijn gemartelde ziel en was het hem, of de heilige Engel met het vlammeende zwaard den ingang tot het Paradijs van Gods eigen vertroosting afsluiten kwam.

En telkens wisselde nog, ook nu, met de snelheid van een lichtflits, het aspect van zijn uitzicht. Zijn gedachten holden voort als toomlooze paarden in zijn pijnlijk zoeken naar een steunpunt voor de begeerde daad; als hij het meende te zien en de hand strekte om het te grijpen, voerde zijn denken hem er alweer voorbij en naar nieuwe verschrikkingen. Tot plotseling weer de rust in zijn ziel daalde, zooals hij die daarstraks onder de woorden van den predikant genoten had . . . .

Voor de vierde maal was er wisseling van tafel geweest. Terwijl de Avondmaalgangers zich verwijderden en anderen zich er heen begaven, klonk de sleepende zang van het psalmvers door de kerk:

Och, Heer, och wierd mijn ziel door U gered . . . .

Andries hief met een schok het hoofd omhoog uit zijn gebogenheid. Het was hem zoo wonder nu, of allen die woorden voor hem moesten zingen. En toen de tweede regel na een even tusschenspel heel teer en eerbiedig werd ingezet:

Toen hoorde God, Hij is mijn liefde waardig . . . .

viel het hem moeilijk om in zijn wonderbare ontroering niet in snikken uit te breken. Slechts met de grootste moeite beheerschte hij zich, maar zijn stem brak in het meezingen van wat er volgde:

De Heer is groot, genadig en rechtvaardig
En onze God ontfermt zich op 't gebed.

Daar moest hij nu maar aan vasthouden. En hij deed het ook. Zooals een drenkeling in de wielende wateren een stuk drijfhout vastgrijpt, sterk genoeg om zijn lichaam te dragen, klemde zijn ziel zich aan die verzekering van Gods ontferming vast. Hij had gebeden, dag en nacht gebeden, in een nooit eindigende behoefte zijn ziel op te tillen tot vlak voor Gods troon, hier hoorde hij nu de verzekering, die van eeuwen her geklonken had: Toen hoorde God, Hij is mijn liefde waardig.

Vast besloten stond hij nu op . . . het zou ook wel de laatste tafel der mannen zijn; hij kwam dus juist nog op tijd. Een groote, van blijde ontroering getuigende ernst lag op zijn gelaat gespreid, toen hij, niet meer met gebogen hoofd, maar fier en rechtop, zich in het gangpad onder de Avondmaalgangers schaarde. In het middenvak zat zijn moeder en keek terzijde . . . tranen vulden haar oogen, toen zij den vader zochten, die in de kerkeradsbank gezeten ook al had uitgezien naar de komst van Andries . . . Hun blikken ontmoetten elkaar en er lichtte dankbare ontroering in . . . hun kind had dus de hand gegrepen, die het voorgehouden werd . . . O God, heb dank, bad de moeder, die zóóveel tranen had gestort, zóóveel gebeden had opgezonden voor de zielsrust van haar jongen . . . Nu zou alles weer goed worden bij hem . . . En de vader boog het hoofd, terwijl zijn lippen een dankgebed prevelden . . .

En toch, nog vóór Andries aan de tafel een plaats had ingenomen, was zijn zekerheid alweer verdwenen. Ofschoon het zich bepalen bij wat er nu gebeurde, niet gemakkelijk meer ging en hij voortliep als in een droom, waarin hij zich meer voortgedragen voelde dan zelf werkzaam vanwege de nerveuze spanning, die hem vervulde, gelijk zij ook vele anderen vervulde, die met hem opgingen naar den Avondmaalsdisch, drong de gedachte vlijmend in zijn zekerheid door: God is ook rechtvaardig, dat is óók gezongen in het psalmvers . . . Genadig is Hij, maar rechtvaardig ook. Wanneer is Hij genadig? Wanneer rechtvaardig? Is Hij ook genadig voor mij? Maar dát moet ik vasthouden, dat allereerst . . . Gods rechtvaardigheid is bekroond door Zijne genade in Christus Jezus, Wiens dood ik mede verkondigen ga.

En neergezeten herzegde hij deze overwegingen weer alle tot zijn

moedelooze ziel, haar vertroostend en opbeurend met den troost van het gezongen lied. Doch daar doorheen herinnerde die ziel, die zoo wankelmoedig bleef, hem weer aan de schrikvolle dagen, daarginds doorleden en hier voortgezet, zij het hier met afwisselingen van hoop en vertroosting. Maar neen, hij moëst voortgaan, hij wilde gelooven . . . .

En zijn sterke wil richtte zich nu in al zijn kracht op het groote moment. Rondom hem was het nog een onrustig geschuifel, nóg waren niet allen gezeten . . . . Dan viel de stilte neer en de prediker, de tafel langs ziende, zag, dat allen gereed waren voor de ontvangst der heilsbelofte door middel van het brood en den wijn.

Schuin tegenover den predikant zat Andries en hij keek, in sterke wilsconcentratie, naar het begin der heilige handeling. Maar toen de bedienaar des Avondmaals uit de groote schenkan den donkerrooden wijn, waarin het zonlicht fonkelde, stroomen liet in den beker, voer er een schok door zijn ziel, die hem, als verdoofd, met de oogen knippen deed, meermalen achtereen. Wat wonderlijke jongen toch, die Andries Witte, dacht de jonge onderwijzer, die recht over hem gezeten deze gelaatsverandering gezien had . . . . Wat was dat nu met hem? En verder de rij overziende, constateerde hij, dat over aller gelaat devote rust lag uitgespreid behalve over dat van Andries. Hoe bleek en verwrongen staarde dit nu naar dien beker, was het dan zóó erg met hem geweest? De jonge onderwijzer werd er zelf door verontrust . . . . nu ja, het was ook heel wat om te zitten aan het Avondmaal, maar als men toch christelijk wil leven en zich voorneemt zijn best daartoe te doen, dan sprak het toch vanzelf . . . . of zat er dan méér achter, dat iemand er zoo door uit de voegen kwam?

Maar hij had al geen tijd meer tot verder denken over deze gansch lastige zaak . . . . De dominee nam de schaal, waarop het gebroken brood lag uitgespreid en den naast hem zittende een bete reikende, zegende hij het symbool aldus:

„Het brood, dat wij breken en dankzeggende zegenen, is dat niet het lichaam van Christus. Eet, gedenkt en gelooft, dat het lichaam van Jezus Christus verbroken is tot een verzoening voor alle onze zonden.”

De een na den ander nam een bete broods van het zilveren blad en schoof dit dan weer verder over de tafel. Zoo werd langs elk

der vier rijen een blad voortgeschoven en eerbiedig en met gebogen hoofd aten allen, terwijl zij in stille devotie trachtten te denken aan de groote overdracht der belofte Gods aan hun bekommerde zielen.

Ook Andries Witte had van de spijs genomen. In zijn ziel woedde de orkaan der vertwijfeling, welke hem daareven herhaaldelijk de oogen had doen sluiten. Toen hij den zongloed in den donkeren wijn schitteren zag, was ineens als een vlijmende verschrikking de zinnelijke begeerte weer over hem gekomen naar den wijn, dien hij na het zich oprichten uit zijn zondeval, afgezworen had.... Zijn lippen brandden koortsig, zijn tong scheen plotseling verdroogd, zijn keel scheen in gloed te staan.... Het was hem of hij den koelen wijn dien gloed reeds voelde temperen en hij hunkerde nu naar de milde lafenis.... Maar dat was toch vreeselijk, dat was toch helsch.... Even had hij in zich den drang om op te staan en weg te vluchten, weg van deze verschrikking te midden der heiligste plechtigheid.... Maar kòn hij dat nog wel, wat zou men denken, hoe vreemd zou dit allen aandoen, neen, hij moest nu blijven en deelnemen en door die laatste beproeving, die van den duivel kwam, heen.... Hij wilde nu niet meer denken, alleen maar bidden, zonder ophouden bidden tot het voorbij zou zijn. Heer, sta mij bij, Heer, sta mij bij, hij herhaalde in zichzelf de woorden, als bad hij een paternoster, voortdurend, opdat er maar geen bres in dezen muur van woorden kwam, waardoor nieuwe verontrustende gedachten konden binnendringen. Vergeefs, zij boorden zich door zijn bidden heen als vlijmen door de schalmen van een wapenrusting en wonden zijn ziel. Opstaan, opstaan, weg, weg, je hoort hier niet.... deze woorden klonken dwars door zijn gebedswoorden heen, als laatste waarschuwingen om zich te redden van de heilige plek, waar hij met besmeurde handen zich had neergezet. Maar terwijl hij wel wilde heengaan, voelde hij den tegenwil van zijn zinnelijkheid om te blijven en te drinken van den wijn, die slechts gegeven werd om als symbool van het geestelijke te dienen....

De onderwijzer tegenover hem had zijn beurt gehad.... Nu trachtte hij eerbiedig te denken aan de verrichte daad, toch niet kunnende nalaten te letten op de anderen. Misprijzend keek hij naar den ouden Leendert, wat ruw deed hij, 't was toch eigenlijk schande zoo te doen. Toch was er misschien niet één aan deze tafel, die zich

zóó als Leendert in de heilige verrichting had ingedacht. Tersluiks wischte de oude arbeider met zijn vereelten vinger een traan weg, die dreigde neer te glijden langs zijn ruwe wang.

Maar daaraan dacht het onderwijzertje niet, die hing nog te veel aan uiterlijkheden, omdat zijn innerlijk nog niet verdiept was door het leed. Dus vond hij veel oorzaak voor critiek om zich heen. Toen zijn blikken Andries ontmoetten, schrok hij van diens hevig bewogen uiterlijk . . . . Zooeven was hij nog doodsbleek, nu zag hij rood, ging het door het denken van den jongen. Hij begreep er niets van, toen hij in Andries' oogen zoo'n zonderlinge beangstigende uitdrukking ontwaarde. Wat beteekende dat toch? Wat ging er in dien man om? Was hij niet wel bij het hoofd misschien? Maar Andries merkte van die bevreemding zijns overbuurmans niets, hij was te zeer met zichzelf bezig. Nóg bouwde hij rondom zijn denken de muren van zijn gebedswoorden op, steen voor steen leggend, zonder rusten, zonder verademing, opdat er toch maar nergens bressen zouden komen, waardoor de verontrusting binnendringen zou. De arme, alsof die onrust niet achter die ommuring zat in zijn eigen ziel. En daarom bood deze vertwijfelde arbeid hem ook geen enkele vertroosting. Zijn ziel mocht bidden, maar hunkerde ter zelfder tijd naar de koele lafenis en gierig lekten zijn blikken rondom de teugen, die anderen reeds namen . . . . Hij wilde nu al niet meer weg, déze wil was reeds bijna verdoofd ondanks zijn gebedsrumoer, door den zinnelijken wil, die zwijgend hunkerde in gierig begeeren naar den wijn, tegelijk de lijdende ziel folterend tot bezwijmens toe . . . . En toen eindelijk de beker aan zijn bevende hand werd toegereikt, zag Andries voor zijn befloerste blikken het zonlicht vlammen schieten in het purper van den wijn. Bijna steunend vanwege de gruwelijke botsing dier tegen-gestelde wilsbegeerten, maar toch met de voldoening, dat de strijd nu, hoe dan ook, geëindigd was, zette Andries zijn brandende lippen aan den beker. En dronk . . . . En dronk . . . .

De dagen, die nu volgden, werden voor Andries dagen van de zwartste duisternis. Het was hem, of hij door de nieuwe zonde aan den heiligen disch, toen hij in zinnelijk genieten zich overgaf aan wat symbool van Christus' liefde voor hem had moeten wezen, in

een diepen kuil neergezonken was, waaruit hij niet meer zou zijn te redden. Die kuil was nauw en de wanden waren steil en hoog, maar toch bleef ver boven hem een bleek licht glimmen en zijn eenige vrees was nu maar, dat ook dát licht nog eens geheel zou verdwijnen en de duisternis volkomen zou zijn.

Jaren geleden, hij was nog maar even gymnasiast, had hij op een mooien zomeravond in gezelschap van zijn vrienden den ondergang der zon gadeslagen. Hij had het natuurlijk reeds vele malen gezien, dikwijls er van genoten, maar dien eenen keer was er smart in zijn ziel geweest, welke hij voor de anderen verborgen had gehouden, maar die hem toch onwillekeurig stil had gemaakt. Dat schoone zal ik nóg eens zóó zien, dat ik er gelukkig bij ben en niet alleen bedroefd — dat was de gedachte geweest, die ten slotte zijn droefenis tot heimwee en weemoed deed worden. En het was hem bij dit eerste bewust worden van de geestelijke verlatenheid te moede geweest, of hij reeds vele malen zóó gedrukt die natuurschoonheid gezien had.

Nadien was dit onbestemd besef van levenssmart in hem gebleven, ook al werd het aan anderen niet openbaar. In gezelschap was hij altijd door de vroolijke levenslustige jongen gebleven, die steeds de vreugde te vinden wist. Maar voor zichzelf wist hij, zelfs tijdens zijn zonnigste momenten, de aanwezigheid dier onvoldaanheid, dit smartvol wachten op wat bevrijding van zijn gekluisterde ziel zou zijn.

Nu, in deze dagen, die dagen van schrikwekkend zelfonderzoek, dit uiterst meedoogenloos uiteenrafelen zijner verborgenste gedachten en gevoelens, peinsde hij daar weer dikwijls over. Nu scheen het hem toe, of hij de waarachtige blijdschap nooit zou leeren kennen, integendeel zou moeten ondergaan in het diepste donker der zelfvertwijfeling. Zijn ziel zat nu meer dan ooit te voren gekerkerd tusschen nauwe, vochtige wanden en rondom hem was er alleen het klamme, griezelig gebroed der duisternis en der ontbinding, zooals dat leeft onder vochtige steenen en tusschen vergane plantenresten, zoover mogelijk weggekropen voor het licht. Dat waren zijn gedachten, die door het geestelijk willen naar omhoog heen krioelden, ze verontreinigden en bezoedelden met het stof en vuil van wat in de

diepste schuilhoeken leeft. En toch bleef zijn levenswil zich aldoor verzetten tegen die verontreiniging der ontbinding en bleef hij omhoog staren uit den nauwen trechter, waarin hij zich wist neergeploft. Want daar, heel ver boven dien kuil des doods, schemerde het licht.

Het vreeselijkst voelde hij echter in die dagen zijn ziele-eenzaamheid. Met niemand kon hij over zijn ontzettenden zondeval spreken; vader en moeder zelfs voelde hij in die omstandigheden als vreemden voor zijn ziel. Dat waren gebeurtenissen, die rechtstreeks stonden tusschen God en de eigen ziel, geen mensch ter wereld, zelfs niet die hem het naast waren, konden hem daarin helpen. Niettemin leed hij door zijn eenzaamheid zeer. Slechts de flauwe lichtschemer daar hoog boven hem was de eenige vertroosting, die hem nog staande hield. Maar juist daarom dachtte hij in bijna kranke vrees, dat eenmaal ook dit licht verdwijnen zou. De opening was zóó nauw en het licht zóó ver en zóó hoog . . . een enkele kleine wolk zou voldoende zijn, om hem ook dit weinige licht te ontnemen.

Die enkele lichtstraal boven hem, die zoo in den kerker zijner verwijfeling moest lijden, was de onverklaarbare hoop, die telkens weer boven kwam, dat ook nú nog Gods genade niet voorgoed was geweken. Als hij na het meedoogenloos richten zijner ziel zelf genadeloos het vonnis velde, dat zijn leven tot een waardeloos ding worden deed, had hij wél de voldoening, dat er nu niets verborgens meer was, waarop hij niet naar recht en billijkheid Gods wet had toegepast, maar mengde zich daarmee onmiddellijk de onvoldaanheid der gedachte: wat nu? Hij kon er een eind aan maken, dat wist hij, maar zijn oprechtheid van denken woedde over deze oplossing als over een monsterlijke lafheid, die niet mocht worden geduld. Hij, die zichzelf het leven niet had geschonken, had ook niet het recht het te vernietigen; aan zijn gruwelijke zonden zou hij althans déze niet toevoegen. Maar wat dan? Wat was zulk een leven nog verder waard? Als hij niet de vreugdevolle belijder van Christus kon wezen, omdat hij diens genade niet aannemen mocht, niet aannemen kón, wíjl de consequentie van zijn zonden dien weg had versperd, wat bleef er dan nog voor hem over? Alles of niets — zijn gaafheid van denken stelde hem altijd opnieuw weer deze antithese voor oogen. Maar als hij nu niet alles kon zijn, moest hij zich dan vernietigen tot

niets? Moest hij dan zelf dat sloopingswerk doen? Of moest hij blijven vechten en worstelen, om toch in bovenmenselijke kracht de schrikwekkende waarheid te vermeesteren en in banden te slaan? Hij kon den uitweg niet vinden, maar als hij dan weer radeloos zich neerwierp op de knieën, om ondanks dit strafgericht genade te vragen voor recht, zelfs waar hij de vreeselijkste zonde had begaan, die ooit door menschen begaan was, dan was het hem toch, of het schemerlicht daar omhoog hem zijn duisteren kerker een weinig verlichtte en brak er wéér hoop uit in zijn hart.

Zóó leefde in die dagen zijn ziel, heel diep in den kerker zijner vertwijfeling, vastgeklonken aan de roestige ketenen van zijn zondebewustzijn. En heel hoog boven zijn hoofd schemerde nog een flauwe straal van licht. Zóó leed zij voort, deze arme menschenziel, terwijl het lichaam, dat haar omhulde, trachtte de kleine werkelijkheden van het gewone leven mede te leven. Maar waar de vermoeide drager van dit lijdende leven zich ook bevond, hetzij in de wijde eenzaamheid van het zonovertogen land, hetzij in de koele schaduw van het bosch, hetzij in het stille vertrek, waar hij reeds als schooljongen zooveel jaren geluisterd had naar de wondere stemmen, ver en nabij, van wetenschap en kunst, overal leefde de ziel in een kerker, hunkerend naar de bevrijding en nochtans niet geloovend in de mogelijkheid dier bevrijding.

Een enkele maal echter scheen het Andries toe, of er berusting kwam in zijn ziel, hem bijna aandoend als een balsemende vertroosting na het woedende geding. Dan begon hij er over te denken, dat hij eenmaal door zijn sterken wil de gedachte, die hem anders krankzinnig zou kunnen maken, zoo zij hem niet tot zelfvernietiging dreef, de verschrikking van het vonnis gedurende de jaren zijns levens in boeien zou leggen. Als het eene niet mogelijk was en het andere verwerpelijk, wyl laf, dan moest er een derde mogelijkheid zijn om nog iets van zijn leven te maken. Gelijk eenmaal de kuil der leeuwen werd afgesloten met een steen, zou hij kunnen trachten den kuil zijner ziel te sluiten, zoodat daar alles in sterven moest, zelfs de gedachte aan het vonnis, dat hem eenmaal zou treffen. Zoo dacht hij wel eens, als er iets van berusting over hem kwam en hij trachtte dan koel en rustig deze mogelijkheid door te denken tot de aller-

uiterste consequentie toe. Maar door dit denken werd zijn herinnering weer meegesleept naar de hoogvlakte van het verleden, waar hij wijd uitstaarde over het zonnige, zij het ietwat wazige land zijner jeugd. Dan zag hij in zijn gedachtenbeeld wat de tegenstelling was tusschen wat was geweest en de verschrikking die komen moest en daartusschen in zag hij het even gedachte als een gruwzame grauweheid van een eeuwigen troosteloozen mist. Want door dien mist te kiezen, gesteld al dat deze door geduldig onderzoek in het laboratorium van zijn denken chemisch te verkrijgen zou zijn, deed hij afstand van al zijn geestelijke gevoelens. Het deed hem denken aan het narcotiseeren van den patiënt, die de pijn niet voelen wil van de instrumenten van den chirurg . . . zijn narcose zou er heel zijn leven moeten zijn: een geestelijke zelfmoord of in zijn geval nog erger, daar dan het tegenwezen in zijn leven zou gaan overheerschen met heel zijn zinnelijkheid.

Meermalen kwam die gedachte op in zijn gemartelde ziel. Maar telkens verwierp hij haar met afgrijzen. Hij wilde worstelend ondergaan en dat ondergaan zou spoedig wel komen, in al zijn ellende in zekeren zin dan nog eervol, bezien van den menschelijken kant. Want dit was hem duidelijk, dat zijn lichaam deze worsteling niet lang zou kunnen dragen, dat het op zekeren dag plotseling ineen breken zou. Zou dán Gods erbarming komen en hem den last van de schouders nemen in een wondervolle daad, zooals alleen een God die verrichten kan?

Daarop hoopte hij, daarom bad hij, maar nooit stond hij overeind als een tot nieuwen strijd gesterkte; rondom hem blééf de duisternis, zij het al dat boven hem de schemering óók bleef. Wel trachtte hij nu te voorkomen, dat zijn angst voor het vooruit gedachte gericht tot een idée fixe werd, dat in een nacht van waanzin hem geheel zou vernietigen, maar de wegvloeiende energie van zijn wil wist hij al niet voldoende meer, om dat te kunnen doen. Bovendien, het bracht hem geen oplossing en de oplossing alléén begeerde hij, de oplossing óf den ondergang door het worstelen om de oplossing.

Uren lang zocht hij ook in zijn Bijbel naar troost. Soms scheen hij dien ook te vinden, maar als zijn denken dan ging toetsen en keuren, vervluchtigde dit weer. Hier las hij van Gods kinderen, die gegrepen

waren uit de branding van het leven, maar hij vond geen troost bij hen, omdat zij immers niet gezondigd hadden als hij. En dikwijls ook werd hij door dit lezen tot nog grooter verschrikking gebracht. Als hij het verhaal van koning Saul's donkeren levensgang las en herlas, er mede waakte en droomde, als hij zich geheel onderdompelde in wat Saul's verschrikking was geweest, vond hij daar het beeld van zijn smart en . . . . van zijn ondergang. Saul had het goede gewild, hij wilde zelfs niet méér zijn dan hij was, een arme boerenjongen, maar hij móést komen tot zijn ellende in de vergulde pracht van het koningschap, uit vrees waarvoor hij zich verscholen had, hij móést de zonde verrichten, die zijn ernst tot zwaarmoedigheid, zijn zwaarmoedigheid tot ontkiemende krankzinnigheid zou maken . . . . hij móést. Hij had anders gewild, hij leefde veel dieper misschien dan een David, maar David zat in de zon en Saul in het duister . . . . David zondigde en raakte zijn zonden kwijt, Saul zondigde en ging er in onder . . . .

Wanneer hij zich in zulke bijbelsche drama's verdiepte, scheen ook voor hem weer het laatste schemervlekje boven zijn kerker teloor te gaan. Maar ondanks zijn ellende, ondanks zijn woedende vertwijfeling soms, waarin hij zich tot opstandeling voelde groeien, die zich in wilde vertwijfeling wilde laten ondergaan in een uitdaging van elke boven hem gestelde macht, bleef hij roepen tot God om redding tegen hoop in. Al was het dan niet te gelooven, dat een dronkaard, die zich vergrepen had aan wat symbool moest wezen en het genomen had tot een zinnelijk genieten, nog genade zou vinden bij den Redder van verloren zielen, hij bad toch telkens weer, omdat hij niet anders kòn. En als hij daarna, schoon ongetroost opgestaan uit zijn gebogenheid, over dien geheimzinnigen drang in zichzelf nadacht, klampte hij zich vast aan de gedachte: dat is Gods werk, die den band met mij ondanks alles toch nog niet verbreekt. Maar troost bracht de Bijbel hem niet, noch het lezen in Augustinus en Thomas à Kempis, dat wel zijn zelfcritiek telkens weer in werking bracht, maar hem ook weer deed denken, dat zijn zonde grooter was dan die van eenige ziel, die ooit gered was van den dood.

De zomer verliep en de mensen van het dorp waren het gewoon geraakt, dat Andries Witte niet meer ter kerk kwam. Daar werd natuurlijk veel over gepraat, vooral omdat men hem aan het Avondmaal gezien had. Men kon zich zijn houding niet verklaren, maar in hun onbegrensde zucht om zich te bemoeien met zaken, die hun niet aangingen, streefden velen er toch naar . . . in kleine gemeenschappen gebeurt door den regel zoo weinig, dat uit den gewonen gang van het leven de aandacht trekkend oprijst, dat men zich tevreden moet stellen met dingen, die elders niet opvallend zouden zijn. Men begreep Andries' houding maar niet. Eerst die geschiedenis, waarvan men het rechte niet wist, toen dat thuis blijven voorgoed. En daarna zijn onverwachte deelneming aan het Avondmaal. Dat had de aandacht opgeëischt en die aandacht bleef tengevolge van dien weer niet verwachten keer in zijn gedragingen ten aanzien van het kerkbezoek. Men begreep hem niet en zelfs het onderwijzertje, dat iets beseft had van wat er omging in de ziel van Andries Witte, zeide zich diens houding niet te kunnen verstaan. Hij was toch aan het Avondmaal geweest en men komt daar niet dan na rijpe overweging en nauwgezet zelfonderzoek. Hij had tóch al niet begrepen, dat de man zich zoo opgewonden had; hij scheen in een zenuwachtigen toestand te hebben verkeerd, toen hij aanzat aan het Avondmaal. Maar neen, begrijpen deed hij het niet.

Van deze dingen merkte Andries niets. Dat hij niet meer in de kerk kwam, was gevolg van zijn voortdurend zelfonderzoek, zijn uiteenrafeling van de geheimste gedachten. Hij vreesde nu, dat hij in de prediking telkens weer nieuwe elementen zou vinden voor een nieuw zelfgericht en hij wilde zich daarvoor behoeden. Hij voelde, dat zijn gezondheidstoestand dat op den duur niet toelaten zou, dat langzamerhand zijn vrees tot een idée fixe zou leiden, dat zich onuitroeibaar in zijn ziel nestelen zou en ten slotte haar onherstelbaar krank zou maken. Hij moest trachten koel verstandelijk te zijn, alles scherp te ontleden, als stond hij objectief tegenover wat gebeurd was, als gold het de ervaringen van een ander. Ter zelfder tijd echter begreep hij, dat dit niet gaan zou, daar hij immers de schuchtere pogingen zijner ouders om hun kijk tegenover den zijne te stellen, afgewezen had als niet geschikt in zijn geval. Een ander, zoo had hij

geoordeeld, kon niet in zijn moeilijkheden komen, een antwoord, dat bewees hoe objectiviteit voor hemzelf onmogelijk zou zijn. Dit niet toelaten van anderen in zijn diepste gedachtenleven was dan ook de oorzaak, dat hij nooit naar den dominee was gegaan, zooals zijn ouders het gewild hadden — het geeft toch niets, verweerde hij zich, want als hij het niet zoo erg inziet als ik, zal het gevolg toch niet zijn, dat ik zijn kijk op de dingen zal aanvaarden. Ieder moet alléén zijn weg zoeken naar God, omdat Hij alleen de zielen kent. Een predikant, hoe geliefd hij moge zijn en hoe alleszins achtenswaardig, zou, zoo besepte hij, zijn ziel toch niet begrijpen in de verborgenste bewegingen, in de schaduw van haar ellendige smart. Neen, dat zou alles in het minst niet baten.

Vaak stelde hij het zich voor, hoe het gaan zou in zulk een gesprek. Er zou een vriendelijk mededoogen leven in den blik van den dominee, een toegenegen luistering, kiesch en vol verlangen tot begrijpen. Dan zou hij wellicht zeggen na het door machteloosheid tot alles blootleggen onvolledig verhaal, dat Andries wat zenuwachtig was na die inderdaad ernstige zonde en dat hij daardoor de dingen al te donker zag. God is énkél liefde . . . . Andries hoorde in zijn verbeelding de warm klinkende stem het al zeggen zooals hij het eens vroeger, in andere omstandigheden, uit denzelfden mond had gehoord. God is enkel liefde, God is eindeloos goed. Maar wat baatten hem, Andries, zulke woorden, had hij zelf die niet duizenden malen zichzelf voorgezegd, in de doorwaakte nachten zijner vertwijfeling? Hij wist het zelf ook wel, maar het hielp hem niet. Hij moest het zélf beleven. Dit was iets wat men zich niet voorpraten liet.

En hij werkte het in gedachten gevoerde gesprek dan verder uit. Hij zou dan antwoorden, dat dit heel mooi was, maar dat hij die liefde niet voelde, zooals dat moest en zooals hij de liefde zijner moeder voelde, elk uur van den dag en dat men het toch wéten moest, wilde men troost daaruit putten. Hij zou dan zeggen, dat dit juist het kenmerk was van zijn verlorenheid, want dat alle verlorenen op dezelfde wijze tobden, tobden zonder eind en zonder uitzicht, met net genoeg licht om niet in algeheele vertwijfeling onder te gaan. Kon dominee zeggen, dat niemand voor noch na hem behoefde

onder te gaan in den nacht der zondeverschrikking? Neen, dat kon dominee niet, natuurlijk kon hij dat niet. Was Saul niet ondergegaan? Hij was verworpen, niettegenstaande hij even erg had getobd als hij. Waarom? Omdat hij de hand niet kon grijpen? Durfde dominee zeggen, dat die hand er was ook voor Saul? Neen, de zaak was, dat Saul móest ondergaan in het donker en dat al zijn tobben hem niet bracht naar den weg des lichts. En was het ook niet gezien in de geschiedenis van die twee broeders? Kaïn sloeg Abel dood. Waarom? Dominee zou misschien zeggen: omdat de zonde van de afgunst in Kaïn was. Goed, die was er. In drift had hij vermoedelijk zijn zachtaardigen broer dood geslagen, afgunstig op zijn gelukkig-zijn. Misschien had hij het niet gedaan als hij ièts minder driftig was geweest, ièts minder boosaardig, dat kon ook. Maar die drift had hij toch in zich gekregen. Dat was zijn booze hart, zal dominee zeggen. Goed, zijn booze hart. En ik weet al wat dominee zeggen zal: hij had God moeten bidden, dat die het beheerschte. Dat die het sterk maakte in den strijd tegen zichzelf. Goed, ook dát nam hij aan. Kaïn had moeten bidden. Maar waarom deed hij het niet, gesteld dan dat hij het niet gedaan heeft, want dat was ook lang niet zeker! Maar waarom deed hij het niet? Wiè geeft het gebed? . . . . Dat is toch óók weer God.

Dan zou dominee misschien zeggen, dat dat allemaal influisteringen van den satan waren, dien menschenmoorder van den beginne. En hij dan weer: neen, God kiést zijn menschen uit, dezen neemt Hij aan, dien verwerpt Hij. Waarop dominee dan vol schrik weer zeggen zou met een hulpeloos gebaar van zijn hand: dat mag je niet zeggen, Andries, je mòet je vastklampen aan de gedachte, dat jij nièt verworpen bent.

Neen, wat gaf al dat praten met anderen tenslotte. Want hij was toch nooit klaar met zijn tegenwerpingen en als hij zou zwijgen, zou het zijn uit medelijden met het tobben van hen, die hem helpen wilden. Het is zoo arm, om menschen bezig te zien in het bieden van hulp, die men niet aanvaarden kan. En dus zou hij dan verzwijgen, dat ook tenslotte de gedachte: ik moet mij vastklampen aan de gedachte, dat ik niet verworpen ben, van God komen moest. Alles, want anders beteekende de uitverkiezing niets en werd het tenslotte voor

een deel eigen werk. Zal ik dezen kant gaan? Neen, ik ga dien kant.

En toch, hij voelde, dat hij er met die redeneering ook niet kwam. Dat hij de ontzettende waarheid der uitverkiezing voelde, levend voelde in zijn hart, was een onloochenbaar ding. Toch voelde hij er de volkomen rechtvaardigheid in. Hoe hij ook dacht over zijn zonden, of hij die zelf in de macht hebben zou of niet, hij voelde, dat hij er aansprakelijk voor was, zelfs als hij was gedoemd tot het verschrikkelijkste. Tegenover de majesteit Gods voelde hij zijn eigen zonden als die van een lid van het menschelijk geslacht, een geslacht, dat niet anders kon dan de verschrikkelijke erfenis van schuld en zonde over te dragen naar volgende geslachten, tot de voleinding der wereld.

Maar in zijn diepste denken was nu nog slechts de vrees voor den ondergang en niet de bewondering van Gods Majesteit, zelfs als die het offer van zijn ziel eischte. Kon hij maar tot vrede komen met alles van zijn leven, op den grondslag der aanbiddelijkheid van Gods almacht. Soms scheen het hem of er een schemerig licht achter die gedachte oprees, een verteederende schijn, die zijn denken zou doorstralen zoo het sterker werd, maar blijvende vertroosting bracht dit niet. Als hij maar eens even, al was het maar een oogenblik, kon zeggen, dat hij God lief had en niet meer vreesde, lief had om zijn Scheppersmajesteit en zijn almacht, om zijn goddelijkheid kortom, als hij maar eens een ondeelbaar oogenblik opgetild kon worden tot de sferen van bovenmenselijkheid in een juichende opvaart der bevleete ziel . . . . Zoo peinsde hij vaak, peinsde, want in zijn gebed sprak hij deze gedachte niet uit, daar het peinzen nog maar een zich loswikkelen van een denkbeeld uit het onderbewuste zieleven was . . . . Als hij maar eens even van de matelooze zaligheid mocht hebben geproefd, om dan zonder herinneringspijn onder te gaan . . . . Het was het zuiverste heimwee van de menschenziel, die hier hunkerde in Andries Witte, de worsteling der ziel om bevrijd te worden van de aardse ketenen, die haar beletten de opperste heerlijkheid te aanschouwen, zelfs voor den koop prijs der ziel.

Maar dit alles leefde in Andries' hart zonder dat hij het kon verwoorden. Wat hielp het dan te spreken met anderen, daarover? Wat baatte de vertroosting van menschen, die zelf blijk gaven niet alles zóó diep te hebben doordacht, omdat God hun weg minder

duister had gemaakt. Er waren tijden geweest dat Andries in ernst vermoedde, dat al die lachende menschen, die vroolijke christenen oppervlakkig leefden, omdat zij zoo rustig hun geestelijke moeilijkheden konden rubriceeren en reserveeren, voor uren, dat men er den tijd voor had . . . Zoo scheen het hem aanvankelijk, later besepte hij, dat Gods hand minder zwaar rustte op hen en zij langs gemakkelijker wegen in mochten gaan, ten deele . . . Ja, ten deele, want velen hunner zouden toch al evenmin als hij Gods heerlijkheid zien . . . er waren nu eenmaal verkorenen en verworpenen. In elk geval hadden die laatsten dan op hem hun rustige, opgewekte leven voor. Als het hem lukken kon den kuil af te sluiten van zijn hart, zouden de sombere, verschrikkelijke gedachten er versterven, maar dit werk leek hem onmogelijk. Bovendien, langzamerhand wenschte hij het al niet meer . . . Hij wilde niet meer terug naar het gedachteloos leven van weleer en gedachteloos in de honderste macht zou het moeten wezen, althans leeg van grootsche, van eeuwigheidsgedachten, wilde zijn denken dan veilig zijn. Nu hij maanden lang in de eeuwigheid had gestaard, wilde hij er niet meer van scheiden, alleen wenschte hij er in de verte het gouden licht van weerkaatst te zien, den afglans van den Eeuwige zelf. En die wensch beheerschte hem geheel.

Hij sprak er dus niet over, met anderen. Wel luisterde hij naar de eeuwigheidsstemmen van groote lijdens, van dichters en denkers van voorheen en thans. Mocht hij al niet meer in den Bijbel zoeken naar troost, omdat elke gewijde historie hem de keel beklemde, elk woord hem den weedom zijner ziel opnieuw beseffen deed, hij had zijn vrienden staan in zijn welvoorziene boekenkast en vele malen boden zij hem troost. Het was de troost, die verlatenen elkander bieden, een sombere, droevige troost, niettemin een verkwikking voor een ziel, voor welke de eenzaamheid soms te zwaar dreigt te worden.

Zoo las hij eens op een avond, terwijl alles rondom hem stil was en het laatste zonlicht nog even opgloeide achter de stammen der boomen, op een dier avonden, dat alle geluid van ver tot ons door dringt als de teedere toon van kristal, in de gedichten van Dowson, den jong gestorven dichter, die was ondergegaan in zijn zinnelijkheid, maar tusschen zijn zonde-perioden hoogten besteeg, van een sereniteit als anderen zelfs niet vermogen te aanschouwen. Ook in

dezen man had de begeerte gewoed en verbrijzeld tot zijn moede krachten weggeslopen waren in een smadelijk neerliggen in een Londensch ziekenhuis en hij een levensgevoel had verworven, dat zich oploste in een berusting en aanvaarding van den armen oogst zijns levens . . . . Wel was deze troost geen duiding op redding uit zijn eigen ellende, maar hij hoorde hier de stem van den broeder, die ook geleden had, wiens zielekrachten gekluisterd hadden gelegen in de banden der begeerlijkheid en zinnelust en die in zijn even loskomen uit den kerker, het licht der eeuwigheid had gezien en er zijn weemoedige hulde aan had betuigd. Maar baten deed het hem niet en blijvenden troost verwachtte hij er ook niet van. Zijn zoeken ging hooger, hij speurde alle hemelen af naar den Schepper, die behouden moest, maar . . . .

En dan zette zich het denkproces weer in, meedoogenloos scherp schiftend en ordenend, keurend en verwerpend zooals hij het al maanden had gedaan. Maar heel dien avond blééf de zachte teederheid van den bijstand eener verwante, wijl lijdende ziel, die tot zijn moegemarteld hart innig deelnemende woorden had gefluisterd.

Op een anderen keer trof hem in een oud, lang bewaard schoolboek weer het sublieme vers van Verlaine. Het was al jaren geleden, dat hij het gelezen had, op school, en de wijze opmerkingen over taal en woordkunst van den leeraar hadden den schoonen kelk dier versbloem van al haar blaadjes beroofd. Nú las hij het anders, met zijn ziel, die er door gelaafd werd.

En nú ook voelde hij er den stormachtigen strijd van den christen in, die zich opheft uit zijn verlorenheid. Hij wist niet veel méér van Verlaine, maar hij herinnerde zich, hoe de groote dichter een losbandig leven had geleid en tenslotte wegens zijn moordaanslag in dronkenschap op zijn besten vriend, een dichter als hij, in de gevangenis was gekomen. Daar schreef hij op een oud stuk pakpapier zijn belijdenis voor God. Andries' oogen vulden zich met tranen, toen hij regels las als :

Noyez mon âme aux flots de votre Vin,
Fondez ma vie au Pain de votre table,
Noyez mon âme aux flots de votre Vin.

Deze dichter was er dus óók gekomen, maar had hij óók gezondigd zoals hij? Had hij zich vergrepen aan Gods heiligheid? Hij mocht den tempel zijns lichaams verontreinigd hebben, hij mocht gedwaald hebben als een zwerver in bedelaarskleeren langs de wegen der wereld, waar hij als koning had moeten voortschrijden, doch zijn waardigheid had verkocht voor een schotel linzenmoes, symbool der zinnelijke begeerte, zóó als hij, Andries, had hij niet gezondigd, die niet alleen den tempel zijns lichaams bezoedeld had in zijn woeste drinkgelagen, maar zelfs in een daarvan den hemel had bestormd, om daar zijn Schepper te bespotten, de geestelijke volkomenheid en smetteloosheid te bezoedelen door den worp van den wijn.

En bovendien, Verlaine had gevonden, terwijl hijzelf niét gevonden had. Hier in dit vrome gedicht had Verlaine zijn ziel uitgestort, nadat zij stil was geworden, nadat de hartstochten waren geluwd en die ziel zelf was gezuiverd. Hier was liefde aan het woord, zuivere zondaarsliefde, die zich oplost in een dankgebed.

Voici mes pieds, frivoles voyageurs,
Pour accourir au cri de votre grâce,
Voici mes pieds, frivoles voyageurs.

Hélas, Vous, Dieu d' offrande et de pardon,
Quel est le puits de mon ingratitude!
Hélas, Vous, Dieu d' offrande et de pardon.

Dieu de terreur et Dieu de sainteté
Hélas! ce noir abîme de mon crime,
Dieu de terreur et Dieu de sainteté.

Vous, Dieu de paix, de joie et de bonheur
Toutes mes peurs, toutes mes ignorances,
Vous, Dieu de paix, de joie et de bonheur.

Vous connaissez tout cela, tout cela,
Et que je suis plus pauvre que personne,
Vous connaissez tout cela, tout cela.

Mais ce que j'ai, mon Dieu, je vous le donne.

Dát was het: Verlaine had wát hij had, alles aan God gegeven en hij? Bij Verlaine was liefde, overgave aan de genade en de vergiffenis. En hij? Hij gaf zich niet over, omdat hij . . . bevreesd was.

Een nieuwe schok doorvoer Andries' hart. Omdat hij bevreesd was . . . Dat was het: God wilde geen vrees, geen slaafschen angst voor doodsverschrikkingen, hij wilde liefde, enkel maar liefde en volkomen overgave. En daartoe moest hij zien te komen.

Maar wiè wèrkt de liefde? De zondaar zélf toch niet? De liefde is toch een goddelijke gave, die men niet kan geven, als God ze zelf niet schenkt. Alles moest immers van God komen? Had Verlaine die liefde dan ook ontvangen? Waarom Verlaine wel en hij niet? Was het omdat Verlaine een dichter was en dichters eigenlijk groote kinderen zijn? Men moest toch worden als de kinderen, aan wie de goddelijke dingen worden geopenbaard? Dus men kon zélf het in de hand nemen? Maar dat streed toch met zijn denk- en gevoelservaring. Hij had toch Avondmaalsganger willen worden, en hij werd te midden der Avondmaalsgangers alleen maar de oude drinkebroer. Tegen zijn wil-tot-worden in ging de onder liggende wil zich verzetten, die weer de baas worden wilde. Welk worden had hij dan in zijn macht? Het geestelijk worden of het zinnelijk worden, of geen van beide? Bidt om te worden, kan men zeggen, maar had hij dat niet gedaan, in krankzinnigen angst, terwijl de beker hem langzaam genaderd was? Maar hij was precies het andere geworden tegen zijn zielsbegeeren in. Geef „worden” was de waarheid voor hem van zijn ervaringen, maar het geven was er niet geweest en dus ook het worden niet. Als hij dus liefde moest hebben en vrees kwijt moest raken, dan moest hij bidden: geef liefde, verban vrees. Maar het was gebleken, dat zijn gebeden niet werden aangenomen . . . de rook van zijn offer steeg niet omhoog evenmin als de rook van dat van Kaïn . . . Het offer deugde dus niet . . . Wanneer deugde het dan wel? Wat moest hij dan doen? Zich zelf verminken, geestelijk, zooals de Bijbel leert, niet om het verminken op zichzelf, maar om het offer, dat er uit blijkt? . . . Indien uw oog u ergert, trek het uit en werp het van u, het is u beter maar één oog hebbende in te gaan, dan twee oogen hebbende in het helsche vuur geworpen te worden.

Maar hij had het toch uitgerukt. Had hij zijn studie niet opgegeven,

om buiten gevaaren te blijven, die hem den gang naar het Koninkrijk konden versperren, had hij niet veel meer gedaan, zich zelf voortdurend onder de martelende contrôle der zelfcritiek, van uur tot uur, gepijnigd? Was er één ziel, zoo eindeloos eenzaam en verlaten, wat wel de ergste verschrikking was? Dat alles had hij gedaan, nochtans baatte het hem niet.

En toch . . . ondanks dit alles was er weer als ontelbare malen een geheimzinnige kracht, die hem neerdrukte op de knieën in een der hoeken van zijn eenzaam vertrek. En wéér bad hij tegen hoop in, in zelfvernietiging, in volkomen besef van doemwaardigheid, hunkerend naar de zuivering van zijn ziel tot een tempel des heiligen Geestes, waarin de dankbare liefde wonen kon, die hem geschonken moest worden, die hem toestroomen moest uit de eindeloze hemelen, bad hij toch ook een Verlaine te mogen worden, zoo vol van liefde tot zijn Verlosser als deze ook in het leven verwonde man . . . Maar toen hij opstond, had hij het gevoel, dat de hemel boven hem van koper bleef en zijn woorden rondom hem waren neergevallen op de donzen stilte van den avond.

Dien avond gaf hij tijdens een gesprek van zijn ouders met een huisvriend-op-bezoek, even een flitsje belichting op zijn geteisterde ziel. Men sprak over martelaren des geloofs en plotseling mengde Andries zich in het gesprek.

Wat zeg je, martelaren? . . . Ja, men noemt ze martelaren, die Jan de Bakker's en dergelijken. Maar zijn dat martelaren? Zij hadden God bij zich. Maar zij, die hun lichaam overgeven opdat het verbrand zou worden en de liefde niet hebben . . . dát zijn martelaren . . . zij lijden tevergeefs . . .

Meer zeide hij niet. Ontroerd zaten de drie menschen na Andries' woorden voor zich te staren. En vóór de vader de woorden van het antwoord gevonden had, was Andries reeds de kamer uitgesneld . . .

Onzegbaar droef snikte de moeder.

En nog was Andries niet diep genoeg gedaald . . . nog altijd had hij het zwakke schemerlicht heel hoog boven zijn hoofd in het oog gehouden, in nameloozen angst, dat ook dát verdwijnen zou.

En op een avond verdween het. Weer had hij gelezen, om af-

leiding te zoeken, gelijk hij het zoo vaak gedaan had in de voorbije maanden van zijn zelfgericht. Hij had zich afgemat gevoeld, krachteloos en zonder energie, als iemand, die op het punt stond den strijd op te geven. Als hij nog even zou hebben doorgedacht, zou hij, zoo had hij het gevoeld, ineen gebroken zijn. Toen was hij maar weer aan het lezen gegaan als zoovele malen. En weer vond hij, nu in een tijdschrift, iets over Verlaine. Korte notities over diens donkeren levensgang. Bevend van ontroering greep hij er naar.

Maar onder het lezen was het hem of plotseling alles krakend op hem neerstortte . . . . Ook Verlaine had tenslotte niët gevonden . . . . Zijn ootmoedige belijdenis was niet zijn laatste woord geweest. Na die belijdenis had hij moreele inzinkingen gehad, die hem tot een maatschappelijk verworpene hadden doen worden, erger, die zijn schoone ziel zóó hadden verwoest, dat hij tenslotte, de belijder dezer, om hun vroomheid zoo sublieme gedachten, was gaan samenleven met een slet. En tenslotte was zijn perversiteit ineengevloeid met zijn religieuze verlangen . . . .

Andries huiverde bij het lezen dier eenvoudige feitennotities. Alles was dus bij dezen dichter, hoe ontroerend ook van zuiverheid, teloor gegaan . . . . Maar dan was er ook voor hemzèlf geen uitredding meer mogelijk. Als de belijder van zülke ootmoedige gedachten zelfs was ondergegaan, dan mocht hij toch zeker, die nog nimmer zulke woorden had gesproken, niet hopen. In Verlaine's aangrijpende biecht had de ontroerde zondaarsliefde gesproken en die liefde kende hij zelf niet eens, al had hij er naar gehunkerd, om gebeden, om gekreten zelfs meermalen. En nu moest hij leeren, dat Verlaine's liefde vergeefs was geweest.

In roerlooze rust zat Andries uit te staren in den groeienden herfstavond. Het werd hem nu te moede of er een gapende leegte in hem ontstond, of al zijn gedachten, ook die der woedende vertwijfeling, weggleden in die ruimte tot waar ze niet meer te grijpen waren, in de eindeloze grauwhed der hopeloosheid, die welhaast zonder pijn, doch tevens zonder levensbesef zou zijn . . . . een gevoelloosheid en onverschilligheid, die hij tot dan niet kende.

Maar dat scheen zoo slechts een oogenblik, gevolg van den verdoovenden schok, die even pijn opheft, om ze dan des te feller te

doen gevoelen. En dien avond werd Andries Witte's pijnlijden zoo hevig, dat hij in zijn razende vertwijfeling eindelijk besloot tot het al zoo vaak afgewezen gesprek met den predikant.

Toen de dominee een paar uur later Andries uitgelaten had, had hij wel niet het besef, dat hij dezen over zijn moeilijkheden heen had geholpen, maar toch had hij hoop, dat Andries over zijn woorden zou nadenken. Hij had diep medelijden met den vertwijfelden jongen. Je had hem moeten zien, vrouw, wat zou je medelijden met hem hebben gehad, zeide hij. Als ik me dan uitgeput had, om hem even wat licht te geven in zijn donkere gedachten, dan keek hij me zoo hulpeloos aan. Hij zat dan maar te zinnen over wat hij niet onder woorden brengen kon . . . . telkens zakte zijn mond open voor een antwoord, dat toch niet kwam. En met knippende oogen keek hij me voortdurend aan, zijn gezicht vertrokken in een zenuwspanning, die maakt, dat je zielsmedelijden met hem hebben moet. Ja maar, dominee, zei hij dan, ja maar, dominee . . . . maar ziet u . . . . En dan schudde hij weer zoo hulpeloos met het hoofd tot het hem dan eindelijk gelukt was een vorm voor zijn gedachten te vinden . . . . Het was niet om aan te zien, zooals hij dan met zijn vinger probeerde zijn gedachten uit te teekenen in de ruimte om hem heen . . . . En toch, hij komt er wel, al zal hij het nog misschien heel moeilijk moeten hebben . . . .

Dat laatste had de dominee ook tot Andries gezegd. Je komt er, maar je redeneert teveel, je wilt teveel de dingen construeeren in plaats van ze te aanvaarden. Zeg zelf, je gedachten-constructies helpen je niets, je erkent, dat die je schuldig stellen. Zou je nu niet eens probeeren geduld te oefenen . . . . dáár heb je toch niets bij te verliezen zeker, alleen maar te winnen.

En al had Andries weer zijn tegenwerpingen — als ik teveel redeneer, zal dat toch wel zoo moeten wezen zeker, zal het wel gevolg zijn van Gods beschikking — hij luisterde toch met als verdiept staren zijner oogen naar die opmerkingen van den vereerden predikant. Het was toch ook inderdaad zoo: hij had niets te winnen met dat aldoor uitrafelen zijner gedachten en gevoelens, hij zonk er maar dieper door. Als dat maar waar was en het tegengestelde evenzeer. Als dat onderdrukken dier zelf-critiek hem maar nader bracht! Als . . . .!

De dominee had nog veel meer tot hem gesproken . . . . het zou goed voor hem zijn, als hij eens wat anders zag. Een dag tevoren zou Andries het nog laf wegschuilen hebben genoemd, nu, na het gesprek met den dominee deed hij dat niet meer; hij voelde, dat deze het niet uit lafheid zeide, maar uit zijn diepere inzicht in het menschelijk wezen sprak.

We mogen God niet verzoeken, Andries, had hij gezegd, door aldoor naar de diepste kern van zijn wezen te zoeken. Daar zijn dingen, die wij eenmaal zullen zien in Gods eigen heerlijkheid, als onze oogen verklaard kunnen aanschouwen, bestand zijn tegen het verblindend licht van zijn eeuwige waarheid. Nù hebben wij Zijn Woord en dat spreekt tot een ieder van ons van wet en belofte. Wie alleen op zijn wet let, moet ondergaan, wie alleen let op de wrekende gerechtigheid en niet wil zien hoe die gerechtigheid ons zelf een pleiter heeft geschonken, die pleiten mag op grond van wat hij voor ons heeft gedaan, gaat óók onder. Wij hebben alleen maar diens hand te grijpen, Andries, zonder aarzelen. En wie dat doet, ze niet loslaten wil en worstelt om ze te mogen vasthouden als een Jacob te Bethel, zal ontdekken dat een stroom van kracht door die voortdurende aanraking altijd nieuw en altijd levenwekkend in zijn ziel binnendringt. En dãn zal hij ook de liéfde gaan verstaan. Maar dat is een proces van een heel menschenleven, waar satan zich tegen verzet door den mensch wantrouwend en ongeloovig te maken en te probeeren hem zijn werk te laten doen.

En nu praat je over je zònden, Andries, maar je deed beter te praten over Christus' vergiffenis, die ook voor jou is. Neen, maak nu geen tegenwerping, door over uitverkiezing te praten, dat komt je niet toe, dat moet je aan God overlaten, je hebt een káns zoogoed als een ander, want allen zijn wij voor God gelijk . . . . dat wil zeggen, allen zijn wij zondaren en als Paulus moet je er naar jagen, of je het ook grijpen mocht. Maar zet nu van stonde af je redeneeren terzij, vecht er tegen als tegen een geestelijke besmetting. En wees in de kleine dingen van het leven, waarin God ons allen een taak geeft, getrouw. Het denken op zich zelf is niet verkeerd, integendeel, jij mòest het trouwens doen. Maar waar is de grens tusschen het goede en het verkeerde? Weet je wel zeker of je nog zuiver denkt, voor

zoover dat van menschen kan worden gezegd? Is je denken al niet ziek geworden? Hier, vanavond, spreek ik het je toe, in naam van God, dat Hij slechts lust heeft aan zondaren, die in zichzelf de zonden bestrijden, onder biddend opzien tot Christus, die met de zonden voor den zondaar afgerekend heeft. En wie daarin getrouw blijft, van uur tot uur, van minuut tot minuut, zal geholpen worden.

Zóó had de dominee gesproken. En Andries had op weg naar huis en dáárna lang over zijn woorden nagedacht. Als hij tot klaarheid met God wilde komen, was hij dan nu op den goèden weg? Zou zijn denken niet tot een idée-fixe worden, dat hem tenslotte verteren zou? Was het niet beter te doen wat Christus zoo aandoenlijk eenvoudig van de menschen eischt? En zou dan misschien, niet door redeneering, maar door kinderlijk-weg stil en gehoorzaam te zijn de rust komen?

Dien avond knielde hij korter dan anders neer voor zijn legerstede, die tot nog toe het slagveld zijner gedachten was geweest. Heer, geef mij rust, bad hij, alleen maar rust, maak mijn zieke denken weer gezond, als vroeger . . . . Maar het was om U te kennen, Heer, en om mijn ziel, dat ik mijn geestelijke kracht overspannen heb, om U . . . . En . . . .

Met een bruuske beweging stond Andries op . . . . Daar begon de stroom weer los te komen, die hem wéér voeren zou naar de verre gebieden, waar onontgonnen voor sterfelijke zielen, Gods raadsbesluiten verborgen liggen, wijl ze te geweldig voor het menschelijk denken zijn, om in hun ontzaglijken luister te worden verstaan. En met de handen voor de oogen, fluisterde Andries Witte: Heer, geef rust aan mijn ziel, o Heer, alleen maar: rust.

En toen hij te bed lag, bedacht hij bij zichzelf, dat de schemering boven hem er tòch weer was.

En die rust kréég Andries Witte, zij het op andere wijze dan hij had kunnen denken. Eerst moest zijn lichaam nog rust krijgen, zijn van de zenuwspanning afgetobde lichaam.

In de weken na het bezoek aan den dominee had hij zich moeten dwingen tot het betrachten der raadgevingen, die hij ondanks zichzelf als wijs had moeten erkennen. Dat kostte hem moeite, die van

hem nog meer inspanning vorderde dan het denken van hem geëischt had. Want het denken was hem langzamerhand zoozeer tot gewoonte geworden, dat het hem niet bijzonder meer inspande, al maakte het zijn zenuwgestel vanwege de resultaten van dat denken ook ziek. Nu moest hij zijn wil, die reeds zoo verzwakt was, richten op een denktucht, waarbij alle droomerijen moesten worden geschuwd.

In de eerste weken werd dit hem welhaast tot een nieuwe marteling, die bovendien geen verlichting bracht. De sfeer van zijn geestelijk leven, die in die maandenlange zelfcritiek was ontstaan, bleef, ook al onderdrukte hij de gedachten, waaruit ze ontstaan was, zoodat het hem vaak toescheen, dat hij aan iets onmogelijks zijn laatste krachten gaf. Toch bleef hij volharden, biddend en langzamerhand behaalde hij in die nooit eindigende reeks van gevechten al meer overwinningen, waardoor zijn zenuwen zich begonnen te ontspannen, doch waardoor hij nu ook zijn lichamelijke uitputting gevoelen ging.

Vele weken later, reeds ver in den winter, moest Andries naar een sanatorium. Lichamelijk geheel uitgeput, maar met een wonderbare, schoon onverklaarbare rust in zijn ziel, lag hij daar neer. Het was hem nu, als zou zijn zielestrijd voorbij zijn en alles nu anders worden. Zooals een kleed afglijdt van de schouders nadat men den mantelhaak heeft los gemaakt, had hij in de laatste dagen zijn zorgen voelen neerglijden langs zich heen . . . . Dat stemde hem dankbaar, deed hem Gods bijstand beseffen. Hij wist, dat hij niet klaar was met de vragen, die hem zoo hadden beroerd, wist ook, dat, als hij er weer over denken zou, misschien alles weer opnieuw zou kunnen beginnen en toch was hij nu zonder bekommering. Dat was geen eigen werk geweest, dat had een macht boven hem zoo voor hem bereid. Nu had hij slechts te aanvaarden en hij aanvaardde het ook, als een Godsgeschenk, te heilig voor zijn bezoedelde handen, niettemin door die handen omvat, omdat het zoo móest.

En in de volgende dagen groeide zijn dankbaarheid tot een teederheid, die alle dingen goed maakte voor hem. Hij had een gevoel alsof hij in een andere wereld was gekomen, of hij uit een storm was overgezet in een stilte, waarin hij, zonder tijds- of plaatsbesef, alleen maar van die stilte om haarzelf genoot, en zoo sterk en van zichzelf

vervuld was dit zuivere genieten, dat er bijna nu ook geen herinnering meer was.

Na die eerste dagen kwam die herinnering wel weer terug, maar ze had al bijna haar verschrikking verloren. Gods weldaad was te reëel voor zijn ziel, dan dat hij ze vergeten zou, zij leefde met hem voort, ook toen die andere herinnering terugkeerde, leefde met hem voort als iets dat machtiger was, als een onweersprekelijk *feit*, waarbij al het andere zijn beteekenis verloor.

En zoo rees ook in de stil geworden ziel haast onmerkbaar de liefde omhoog, die boven geloof en hoop uitgaat en de meeste is der drie. En helder werd zij Andries bewust, toen hij in een gesprek met andere patiënten, uit haar voor zijn God getuigde, zóó dat hij eerst zelf over zijn eigen woorden verbaasd was, ze bijna niet herkende als uitdrukkingen van gedachten uit eigen leven.

En toch was het zoo: Gods liefde sprak in hem en dreef hem tot getuigen van Zijn eer en heerlijkheid. Er was een beetje gespot, wat lichtvaardig gepraat en Andries, die zich onrustig had voelen worden, verzette zich daartegen. Toen hij het gedaan had, merkte hij, dat zijn eerlijk, warm en toch niet kwetsend woord indruk had gemaakt. En nadenkend over wat hij daar gezegd had, werden zijn woorden voor hemzelf de openbaring van iets reeds lang aanwezig; hij had er voor het eerst scherp belijnd zijn geloofsbelijdenis in uitgedrukt. En onmiddellijk beseftte hij, dat het God was, die dit gedaan had.

En nu wist hij het: God had hem de liefde geschonken, waarnaar hij vroeger zoo gehunkerd had. En het kwam uit: het was alleen Gods werk geweest en zou nu voortaan Gods werk blijven, want de wonderbare uitstroaming der hemelsche krachten uit Christus' door hem in gehoorzaamheid gegrepen hand, zou nu voorgoed het besef der genade doen toevloeien, die altijd door de leven-wekster dier liefde zou zijn . . .
